

Gemeente 's-Hertogenbosch
T.a.v. het College van Burgemeester en Wethouders
Postbus 12345
5200 GZ 's-HERTOGENBOSCH

Tevens per email naar: Gemeente@s-hertogenbosch.nl, Visie-energielandschap@s-hertogenbosch.nl

Rosmalen, 16 December 2019

Betreft: [zaaknummer 8485741](#)

Geacht College,

Op 4 November 2019 heeft de gemeente de Ontwerpvisie Energielandschap gepubliceerd. Op 5 December 2019 heeft de gemeente GROEN inZICHT uitstel verleend tot 16 December om een zienswijze in te dienen.

Middels deze brief wil GROEN inZICHT aangeven waar de ontwerpvisie ernstig te kort schiet zowel door gebrek aan diepgang en het niet mee wegen van belangrijke maatschappelijke aspecten alsook door uit te gaan van verkeerde feiten. We verzoeken u om puntsgewijs een inhoudelijk reactie op onze bezwaren te geven. Verder verzoeken we u in het algemeen om meer tijd te nemen voor zo'n belangrijk document en dit opnieuw op te zetten, meer onderzoek te doen en daarbij daadwerkelijk en aantoonbaar gebruik te maken van de zienswijze van de bevolking van 's Hertogenbosch.

We willen de volgende zeven punten onder uw aandacht brengen (zie ook bijlage A):

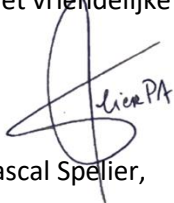
- I) De Rosmalense en Nulandse polder zijn niet geschikt voor een grootschalig, industrieel windturbinepark
- II) De Ontwerpvisie Energielandschap van de gemeente 's-Hertogenbosch is veel te eenzijdig
- III) De nadelige gevolgen voor de gezondheid van (een groot aantal) windturbines zijn onderbelicht in de Ontwerpvisie
- IV) Duurzame energie moet ondergeschikt zijn aan de cultuurhistorische- en natuurwaarde van het landschap in de polder
- V) Het proces waarbij de gemeente is gekomen tot de Ontwerpvisie Energielandschap is niet goed verlopen; bewoners zijn onvoldoende betrokken
- VI) Eenzijdige en onrechtvaardige verdeling tussen lusten 'windboeren' en lasten bewoners
- VII) Met de Ontwerpvisie acteert de gemeente deels op niet bestaand beleid en handelt in strijd met het Rijksbeleid.

Daarnaast bieden we u ons rapport 'Energietransitie Programma 2020-2030' aan (zie bijlage B). In dit rapport concluderen we dat de opgave opwekking duurzame energie op onjuiste gronden en onjuiste gegevens is bepaald. Hieruit kunt u concluderen dat de energieopgave veel kleiner is dan u tot nog toe aannam. We hebben in dit rapport vanuit twee perspectieven de werkelijke opgave berekend. Dit rapport heeft consequenties voor uw Visie Energielandschap. We vragen u dit rapport in uw overwegingen ten aanzien van de Visie Energielandschap mee te nemen.

We verzoeken U vriendelijk de ontvangst van deze brief te bevestigen.

In afwachting van uw antwoord teken ik,

Met vriendelijke groet,

A handwritten signature in black ink, appearing to read 'Pascal Spelier', is written over a faint, circular stamp or watermark.

Pascal Spelier,

Voorzitter GROEN inZICHT

Bijlage A: Gedetailleerde motivering punten 1 tot 7 (zie hieronder op pagina 3).

Bijlage B: Rapport 'Energietransitie Programma 2020-2030, opgave opwekking duurzame energie herzien' (zie aangehechte pdf file)

BIJLAGE A: Gedetailleerde feedback punt 1 tot 7

I. De Rosmalense en Nulandse polder zijn niet geschikt voor een grootschalig, industrieel windturbinepark

De gemeenteraad heeft besloten dat de Rosmalense en Nulandse polder in beginsel geschikt zijn voor een grootschalig windturbinepark en de visie geeft aan dat de keuze is gevallen op de Rosmalense en Nulandse polder voor een grootschalig windturbinepark.

Echter, deze prachtige polders zijn om vijf redenen niet geschikt:

1) Rijksstructuurvisie:

Het Rijk heeft samen met de provincies in de '[Structuurvisie Wind op land](#)' elf gebieden in Nederland aangewezen voor grootschalige windturbineparken, omdat het daar relatief hard en vaak waait. Het kabinet heeft zijn visie gegeven op de principes volgens welke ruimte voor windenergie moet worden gevonden. De principes zijn: bundeling in gebieden die geschikt zijn voor plaatsing van grote turbines, en bij het ruimtelijk ontwerp van windturbineprojecten aansluiten bij de hoofdkenmerken van het landschap. De polder tussen Oss en 's-Hertogenbosch hoort niet bij deze aangewezen gebieden. De [provincie Noord-Brabant](#) kiest overigens alleen voor windenergie op of aansluitend op grootschalige bedrijventerreinen in stedelijk concentratiegebied.

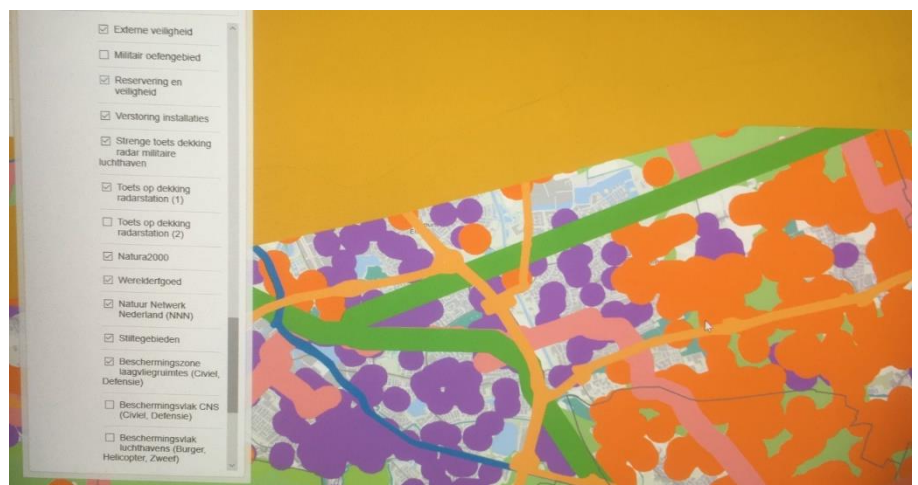
2) Gebrek aan relatieve windkracht in dit oostelijke gebied van Brabant:

De [windkaart van Nederland](#) laat zien dat het relatief weinig waait in de polders. Extra subsidie aan de 'windboeren' moet de opwekking van windenergie rendabel maken.

3) Brede afwegingscriteria:

Er gelden tal van restricties voor het gebied onder andere uit de [interim omgevingsverordening](#) en [Geodan](#) waar de Ontwerpvisie geen rekening mee houdt. [Geodan](#) is het instrument voor regionale en plaatselijke energiestrategie. Met een Geodan account kun je zien welke gebieden technische potentie hebben voor duurzame energie. Deze kaarten zijn gebaseerd op windmolens van 150 - 175 meter. De afwegingscriteria in de visie zijn niet

meegenomen in het bepalen van het gebied wat geschikt is voor windturbines! De volgende beperkingen horen in de visie meegenomen te zijn in het bepalen welk gebied geschikt is: o.a. beperking rondom woonkernen, beperking door hoogspanning, afstand van huizen/boerderijen in de polder, beperkingen rondom de buisleidingen, beperkingen rondom kwetsbare gebouwen en beperkingen bij een laagvlieggebied (oranjegebied in het plaatje). Bij 250 meter hoge molens is de afstand die je moet aanhouden t.ov. afwegingscriteria nog groter. In het bepalen van de grenzen voor potentieel in de polder moet hier

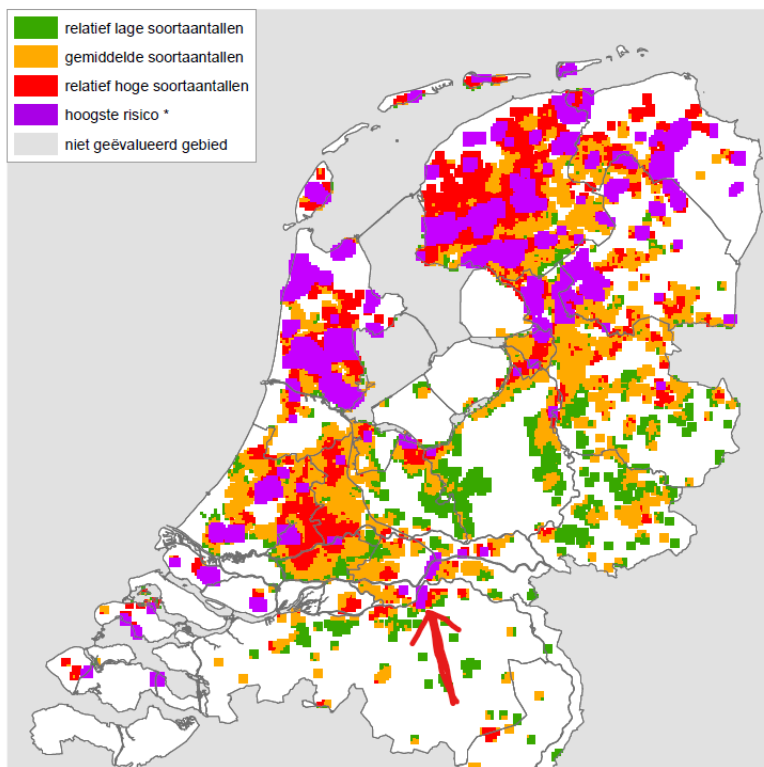
rekening mee gehouden worden. Dit betekent dat de kaarten anders ingetekend horen te worden, omdat er in de polder beperkingen zijn waar nu geen rekening mee gehouden is.

4) Vogelbescherming:

Nederland heeft onderzoek laten doen naar het bepalen van de gebieden waar belangrijke negatieve ontwikkelingen op vogelpopulaties kunnen optreden als gevolg van windenergie. Een van de resultaten is een [Nationale Windmolenrisicokaart voor vogels](#). De kaart is gebaseerd op gegevens van diverse landelijke vogelmeetnetten. Het gebied vanaf de Groote Wielen tot aan Geffen en Lith valt in de hoogste risico categorie voor weidevogels en deels voor akkervogels. Dit is het enige gebied in Noord-Brabant. Circa 1/3 van de weidevogels van Noord-Brabant zitten in het gebied rondom het moeras van de Groote Wielen en de polder.

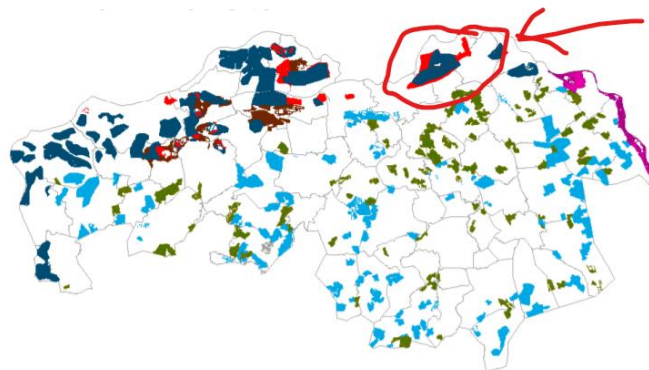
Tevens heeft Provincie Noord-Brabant een [Uitwerkingsplan leefgebied agrarisch landschap](#) laten opstellen. Een van de doelstellingen van de provincie is om het soortenbeleid via extra maatregelen op korte termijn de meest bedreigde soorten voor uitsterven te behoeden. Op lange termijn streeft de provincie ernaar om alle bedreigde soorten dieren en planten weer een geschikte leefomgeving te bieden. Vanwege de sterk negatief neergaande trend van veel weidevogels (gele kwikstaart, graspieper, grutto, kerkuil, Kievit, slobeend, veldleeuwerik, watersnip en wulp) is het advies om de open grote open ruimtes te creëren of te behouden (Oosterveld et al. 2004). En deze ruimte dient nagenoeg vrij te zijn van opgaande elementen zoals bomen en/of drukke wegen. Elk element dat verstoring of verminderde openheid tot gevolg heeft, wordt gezien als verstoringbron. Dat betekent dat windturbines in deze polders een veel groter negatief effect hebben op de al sterk neergaande trend.

Potentiële risico's van windmolens voor weidevogels

Vanuit dit onderzoek heeft Brabantslandschap een projectplan [Stimulering soorten van het agrarisch landschap 2017-2019 Optimaliseren van leefbaarheid](#) opgesteld. De polder is hierbij een van de deelprojecten.

In de polder tussen Oss en Den Bosch zijn er de laatste jaren diverse maatregelen genomen door agrariërs, vrijwillige weidevogelbeschermers en Agrarische natuurverenigingen ([ANV's](#)) met als doel de vogelstand te verbeteren. Zo worden sommige percelen waar vogels broeden later gemaaid, worden er kruidenrijke percelen gecreëerd en worden er zogeheten plas- & drasgebieden

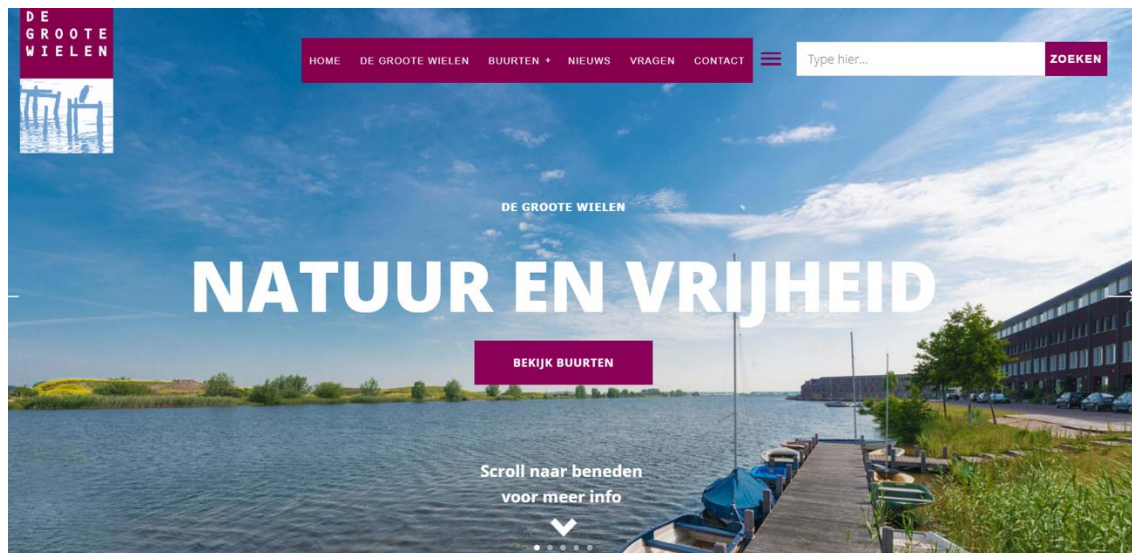

Figuur 1: Zoekgebieden leefgebied agrarisch landschap (Bruinpaars: laagveengebied; Rood: open graslandgebieden op klei; Donkerblauw: open akkergebieden op klei; Lichtblauw: open tot halfopen zandgebieden; Groen: besloten tot halfopen zandgebieden; Paars: maasheggen).

gerealiseerd. Het aantal soorten en de gunstige staat van instandhouding ervan, nemen in het agrarisch gebied af. Vooral omdat het leefgebied als geheel niet meer aan de, door de verschillende soorten, gestelde eisen voldoet. Deze maatregelen zijn tot stand gekomen met [subsidies](#) vanuit de overheid. Op dit moment is het nog niet duidelijk of deze maatregelen hebben geleid tot structurele verbeteringen. De gemeente zal dit mee moeten nemen in de visie.

5) Stikstofcrisis:

Nederland heeft niet minder, maar juist méér natuur nodig om de stikstofcrisis het hoofd te bieden. Volgens het [Planbureau voor de Leefomgeving](#) moeten er tienduizenden hectares natuurgebied bijkomen om Europese natuurdoelen te halen. De polder biedt juist ruimte om hier aan bij te dragen en voor de inwoners van de gemeente Den Bosch een aantrekkelijkere leefomgeving te creëren, zoals wordt gepromoot op de website van de Groote Wielen. Het woongenot in De Groote Wielen wordt op deze wijze ernstig en onherstelbaar verstoord. Deze wijze van promotie noemen we ook wel misleiding. Misleidende verkoop is verboden in Nederland. Dat staat in de Wet oneerlijke handelspraktijken.

Conclusie punt I:

Er is sprake van een tunnelvisie en doelredenering van de gemeente door bij voorbaat een niet geschikt gebied als geschikt aan te wijzen. Alleen de energieopwekking is beschouwd, maar alle andere afwegingen zijn niet beschouwd terwijl de gemeente het doet voorkomen alsof er nu een “geïntegreerde visie” wordt gepresenteerd.

II. De Ontwerpvisie Energielandschap opgesteld door de gemeente 's-Hertogenbosch is veel te eenzijdig

De visie spreekt voornamelijk over het opwekken van duurzame energie met zon en wind, maar komt niet met concrete oplossingsrichtingen voor andere grote vraagstukken van deze tijd. Hier moet ook aandacht aan besteed worden, ook al kost dat meer tijd. De oplossingen van deze vraagstukken vereisen uiteindelijk ook ruimte in ons landschap en gebruiken of besparen energie.

Duurzaamheid is de eigenschap van biologische systemen om voor onbepaalde tijd divers en productief te blijven. Meer in het algemeen is duurzaamheid het uithoudingsvermogen van systemen en processen. Om een duurzame ontwikkeling te kunnen opzetten moeten vier domeinen

worden meegenomen: ecologie, economie, politiek en cultuur. Er wordt in de huidige visie voornamelijk gesproken over opwekken van duurzame energie. We pleiten daarom dat de gemeente ook een volwaardige visie toevoegt over de tenminste de volgende punten:

1) Overgang naar duurzame landbouw.

Het huidig gebruik van de polder is voornamelijk agrarisch. Boeren zorgen voor onze voedselvoorziening en de polder levert hier een belangrijke bijdrage aan. We weten echter ook dat de ecologische footprint van dit soort traditionele boerenbedrijven moet veranderen in de komende jaren. Dit is al onderdeel van het beleid van de overheid. Het gaat niet alleen om de CO₂ uitstoot, maar ook om andere stoffen zoals stikstof.

Minister Carola Schouten van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit stelde dat het huidige landbouwsysteem erop gericht is zoveel mogelijk te produceren tegen zo laag mogelijk kosten. Vanwege verlies aan biodiversiteit in Nederland en het feit dat Nederland zich gecommitteerd heeft aan het klimaatakkoord kiest minister Schouten voor een omslag naar kringlooplandbouw in 2030. Hierbij komt zo min mogelijk afval vrij, is de uitstoot van schadelijke stoffen zo klein mogelijk en worden grondstoffen en eindproducten met zo min mogelijk verliezen benut. We missen dit aspect in de visie van de gemeente en wat dat concreet betekent.

2) Voedseltransitie.

Om ook op termijn voldoende, duurzaam en gezond voedsel, in een gezonde leefomgeving te kunnen garanderen zijn aanpassingen noodzakelijk in het voedselsysteem. Een voedseltransitie betekent dat wij op een heel andere manier gaan produceren *en* consumeren. Deze verandering zal niet van de ene op de andere dag gebeuren. Er zijn inmiddels honderden kleinschalige en middelgrote initiatieven in Nederland die bijdragen aan vernieuwing en innovatie rond voedsel. Deze initiatieven sluiten aan bij allerlei maatschappelijke trends zoals gemak, duurzaamheid, beleving, dierenwelzijn, digitalisering, gezondheid, individualisering, eerlijke handel, exclusiviteit en terug naar de natuur. We vragen de gemeente dit mee te nemen in de ontwerpvisie. Hier komen punt 1 en 2 in samen. Bijvoorbeeld, doordat meer lokaal geproduceerd voedsel ook lokaal verkocht wordt aan bewoners.

3) Klimaatverandering en alternatieve energiebronnen.

Klimaatverandering staat prominent in de plannen van de gemeente. Hiertoe wil men CO₂ emissie reduceren dmv opwekking van duurzame energie. We missen hierin echter diverse aspecten:

- a) Wat stelt de visie als oplossing voor als de zon niet schijnt en het niet waait? Dan zal er een back up moeten zijn elders. Waar komt dat te staan? Hoe is dan de energie toevoer in de infrastructuur rondom den Bosch? Wat heeft dat voor impact op het landschap?
- b) We missen andere bronnen van duurzame energie of CO₂ reductie in het plan. In het advies voor 2020 rekent PBL (<https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2019/04/26/kamerbrief-over-verbreding-van-de-sde-naar-de-sde>) naast de bestaande technieken (zon, wind, biomassa, geothermie en waterkracht) o.a. de volgende nieuwe technieken door:
 - a. Uitbreiding van zonthermie (glastuinbouw),
 - b. Aquathermie
 - c. Uitbreiding geothermie met specifieke categorieën voor ondiepe geothermie en toepassingen voor stadsverwarming en glastuinbouw,
 - d. Composteringswarmte,
 - e. Benutting restwarmte (industrie en datacentra),
 - f. Elektrische boiler
 - g. Waterstof productie

h. CO2-afvang en -opslag (CCS).

Dit is officieel overheidsbeleid voor de periode tot 2030, echter de gemeentevisie gaat hieraan voorbij, terwijl ze wel beleid voorstellen tot 2050, waar nog geen rijksbeleid voor is gemaakt. Verder missen we een concrete visie op biomassa. We vragen de gemeente dit ook toe te voegen.

- c) We missen een concrete en uitvoerbare visie op het besparen van energie in de gemeente. Zowel voor huizen, bedrijven als voor de publieke ruimte. Eenvoudige maatregelen als het volledig veranderen naar LED verlichting voor de straat verlichting in Den Bosch is nog niet eens geïmplementeerd. Er zijn commerciële bedrijven die daarbij willen helpen.
- d) CO2 opslag is mogelijk door opslag in bossen. Fotosynthese zet CO2 om in plantaardige stoffen. De aanleg van bossen is een manier om dat te bereiken. Het hout kan gebruikt worden voor andere doeleinden. Het net gepubliceerde Europese beleid zet in op grootschalige aanplant van bomen.

4) Betaalbare en duurzame woningbouw

Het betaalbaar houden van woningen is een belangrijk maatschappelijk item. Jonge mensen met modale inkomens kunnen geen huizen meer kopen. Een van de problemen is de kosten voor het isoleren, verduurzamen van huizen, en de prijs van bouwgrond. Een stuk bouwgrond in de gemeente den Bosch kost dermate veel dat nieuwbouw niet meer betaalbaar is voor starters. Een goed beleid met het uitgeven van grond voor nieuwbouw kan een oplossing bieden. Aan de oostkant van den Bosch is voldoende grond beschikbaar. Hier kunnen volledig energie neutrale en betaalbare huizen gebouwd worden. Dit kan gefinancierd worden uit een verlaging van de grondprijzen, als de gemeente de speculatie van tussenpartijen eruit kan snijden. Door naar houtskeletbouw te gaan i.p.v. betonbouw, kan CO2 opgeslagen worden in nieuw gebouwde huizen (zie punt 3).

5) Watermanagement

Toegang tot voldoende schoon drinkwater wordt gezien als een groot probleem voor de toekomst. Hoewel Nederland in het algemeen voldoende water heeft, zijn er zelfs nu al fluctuaties: momenten van grote droogte en tijden van wateroverlast. Om beide redenen is opslag van water belangrijk. Traditioneel heeft de polder hier een belangrijke rol in gespeeld. Overstromingen werden vroeger opgevangen in de polder ('Overlaet'). We vragen de gemeente hier aandacht aan te besteden in de plannen.

6) Recreatie.

Ons land wordt steeds drukker en voller en de natuur neemt af: meer wegen, meer spoorlijnen, meer gebouwen. Mensen hebben behoefte aan recreatie in de natuur. We missen dit aspect in de visie. Bijvoorbeeld: extra waterplassen voor recreatie (wandelen, zwemmen, vissen, watersport), kunnen ook gebruikt worden voor combineren met duurzame energiewinning uit oppervlaktewater. Bossen zijn ideaal voor wandelingen en voor een diversiteit in flora en fauna.

Conclusie punt II:

Nu kiezen voor een grootschalig industrieel energiepark ten oosten van Den Bosch zet onze opties naar de toekomst dicht. We vragen de gemeente dringend te kijken naar de andere aspecten van energie, dan alleen CO2 reductie en een duurzame ontwikkeling op te zetten waarin ecologie, economie, politiek en cultuur evenwichtig worden meegenomen.

III. De nadelige gevolgen voor de gezondheid van (een groot aantal) windturbines zijn onderbelicht in de Ontwerpvisie

In de Ontwerpvisie wordt nauwelijks aandacht geschonken aan de mogelijke gevolgen voor gezondheid van tientallen windturbines met een tiphoogte van 220 tot 250m hoog. Het geluid van windturbines kan, net als andere omgevingsgeluiden, een grote impact hebben op de fysieke en mentale gezondheid van mensen. Gemiddeld zou het geluid van windturbines niet hoger dan 45 decibel mogen zijn, concludeerde de Wereldgezondheidsorganisatie WHO vorig jaar. In Nederland ligt het gemiddelde toegestane geluidsniveau hoger en bovendien kun je ook nog vraagtekens stellen bij de manier van meten.

Het feit dat sprake is van "gemiddelden" is zorgwekkend; we accepteren dus dat omwonenden gedurende bijvoorbeeld een week veel meer overlast ervaren als dat later in het jaar maar ergens gecompenseerd wordt. Dit is vooral onacceptabel wanneer we daarbij ook rekening houden met het feit dat het 's avonds, als mensen gaan slapen, veel harder waait dan overdag en dat het juist op dat moment ook nog veel stiller is in de omgeving. De Nederlandse wet beschermt de omwonenden dan ook onvoldoende tegen geluidsoverlast en de wetgever accepteert een bepaalde mate van ernstige geluidshinder. Opvallend is dat het Rijk een aantal jaar geleden in dit kader advies vroeg aan het RIVM en vervolgens het betreffende advies niet opvolgde en besloot een hoger wettelijk geluidsniveau te hanteren. Ook de GGD gaf onlangs aan dat de geluidsoverlast, die windturbines met zich meebrengen, negatieve gevolgen kunnen hebben voor de gezondheid van direct omwonenden. Daarnaast zijn er steeds meer aanwijzingen dat laag frequent- en infra geluid een effect hebben op de gezondheid, zelfs tot kilometers afstand van de bron.

Groen inZICHT is van mening dat oproepen van dergelijke onafhankelijke en gerespecteerde partijen niet genegeerd mogen worden. Veelal verschuilen beleidsmakers zich (nog steeds) achter het feit dat gezondheidsklachten als gevolg van windturbines niet of onvoldoende wetenschappelijk zijn aangetoond. Er zijn ook beweringen dat windturbines geen impact op de gezondheid hebben, maar opvallend is dat deze vaak komen van partijen die een eigen financieel belang hebben bij de realisatie van windturbines. Pondera en Bos en Van Rijn zijn hier goede voorbeelden van.

We dringen aan op extra en zorgvuldig onderzoek naar de gezondheidseffecten van een groot aantal geclusterde windturbines met een tiphoogte van 220 tot 250m hoogte. Niet alleen als onderdeel van een Milieu Effect Rapportage (MER), maar als onderdeel van de uiteindelijke Visie Energielandschap. Het voorzorgsbeginsel, dat ook in de Europese grondwet (artt. II-233 jo. II-66) en in het Verdrag tot werking van de Europese Unie (art. 191) is vastgelegd, verplicht de gemeente daartoe. Pas als is aangetoond dat een dergelijk aantal windturbines in de nabijheid van woonkernen geen invloed heeft op de gezondheid, kan en mag de gemeente zich confirmeren aan een grote opgave, die alleen met een grootschalig windturbinepark in de polder realiseerbaar is. Groen inZICHT is groot voorstander van het feit dat de hoogspanningsmasten in Den Bosch eindelijk onder de grond worden gebracht en dat de gemeente daardoor niet langer in de landelijke top 3 van risicogemeentes op het gebied van gezondheid staat. Maar naar onze mening zou het een ontzettend grote fout zijn om, ondanks waarschuwingen vanuit diverse kanten, de inwoners vervolgens meteen weer te onderwerpen aan het volgende medische experiment. Het is ook niet voor niets dat diverse omringende landen, waar men veel meer ervaring heeft opgedaan met windturbines, steeds voorzichtiger worden met het plaatsen van windturbines in bebouwde omgevingen en grotere afstanden van woonkernen aanhouden.

Conclusie punt III:

De gevolgen voor de gezondheid van een grootschalig windturbinepark zijn onderbelicht in de visie van de gemeente. We roepen de gemeente op dit verder te onderzoeken

IV. Duurzame energie moet ondergeschikt zijn aan de cultuurhistorische- en natuurwaarde van het landschap in de polder

Het landschap in de Rosmalens en Nulandse polder is een unieke combinatie van plas- & drasgebieden, eendekooien, broekbossen, cultuur(historische) landschappen en de restanten van de historische Zuiderwaterlinie, gecombineerd met commerciële landbouw.

Weidevogels:

Deze polder is het meeste uitgestrekte weidevogelgebied van Brabant, welk gebied compleet verstoord zal worden door de komst van de turbines. Er wordt aangegeven dat het weidevogelgebied behouden moet blijven, maar de impact van de turbines is veel groter dan wordt geschetst. Niet alleen doodvliegen van de insecten, vlinders en vogels, maar ook het verlies van essentiële voedselvoorraden voor dieren en geen broedplaatsen voor weidevogels resulteert in een afname in populatie. Daarmee verliest Brabant een essentiële functie voor deze groep.

Endenkooien:

De eendekooien zijn van historische waarde en maken al honderden jaren deel uit van het landschap. De specifieke omgevingseisen voor eendekooien kun je in drie steekwoorden samenvatten: water, rust en ruimte. Tevens zijn er met overheidsgeld verschillende plas/dras gebieden aangewezen. De komst van een grootschalig turbinepark zal zowel de eendekooien als de plas/dras gebieden verstoren, alsmede de kapitaalvernietiging van de investeringen en reeds verstrekte subsidies betekenen.

Contradicties binnen energievisie:

1. *Uitgangspunt van de visie energielandschap is een integrale aanpak, waar mensen, natuur en klimaat van profiteren (paragraaf 3.1; genoemd in integrale benadering op bladzijde 12 van deel A). Dit staat in contrast met paragraaf 3.2.2 Impact windturbines op bladzijde 13 en 14 van Deel A. Hierbij worden vele zaken benoemd die gevolgen hebben voor de locatie en verre omgeving van de turbines.*
2. *Deels zijn de natuurwaarden gebonden aan rust en openheid. De grootschalige, open komgronden van de Rosmalense en Nulandse polder zijn het leefgebied van een belangrijk deel van de Brabantse weidevogelpopulatie (paragraaf 2.2 Landschap van waarde, groene gedeelte "natuurrijk en ecologisch landschap, derde punt op bladzijde 9 van deel A). Dit staat in contrast met paragraaf 3.2.2 Impact windturbines op bladzijde 14.*

In de visie worden vele zaken benoemd welke gevolgen hebben voor de locatie en verre omgeving van de turbines. De natuurschade lokaal wordt min of meer benoemd, maar de herkomst van de materialen en natuurschade door delving van grondstoffen mondiaal gezien worden niet benoemd. De visie gaat uit van een beperkte blik door uit te gaan van de lokale gevolgen (en dan niet eens op een juiste wijze), maar miskent de "cradle to cradle"-gedachte.

Missende elementen in energievisie:

1. De rijksoverheid werkt aan een nationale omgevingsvisie over een duurzame inrichting van Nederland, als uitvloeisel van de nieuwe Omgevingswet. Behoud van landelijk gebied is één van de speerpunten.

2. Impact leefgebied boerenwoningen: boerenwoningen zullen zo dichtbij een windturbine niet meer verkocht kunnen worden. Verhuur & uitbreiding gemengde bedrijvigheid zal sterk beperkt worden. Andere activiteiten dan agrarisch ontplooiën en windenergie hebben geen plek meer. Het resultaat is een eenzijdig gebruik van het buitengebied en het vormt een barrière toekomstige innovaties in de landbouw, energieopwekking en natuurontwikkeling.
3. Obstakelverlichting windmolens: de impact hiervan op de natuur, dieren en omwonenden van de turbines met obstakelverlichting is niet meegenomen.
4. Er is weinig aandacht de tastbare invloed op de natuur, bijvoorbeeld slagschaduw, geluid, trilling, doodslag door wieken en obstakelverlichting, behalve het wijzen naar de wetgeving.
5. Monitoring vleermuizen moet volgens Eurobats richtlijnen. Wetenschappelijk is bewezen dat negatieve effecten van windturbines talrijk zijn, variërend van verstoring en verplaatsing, verlies van habitat en het verlies van essentiële voedselvoorraden tot lichamelijk letsel en dodelijke botsingen.
6. Er wordt in deze visie alleen maar uitgeweken naar de turbines en zonnevelden. De in het landschap passende maatregelen zoals de teelt van biomassa wordt totaal niet benoemd.

Conclusie punt IV:

Het voorgaande illustreert hoezeer de visie uitgaat van slechts een beperkt gezichtspunt: alles staat in het teken van het mogelijk maken van het grootschalige windturbinepark. Alle andere afwegingen zijn daaraan ondergeschikt gemaakt, als ze al worden beschouwd. De kwaliteit van het landschap moet daarom volwaardig gaan meewegen bij het plannen van projecten die de leefomgeving beïnvloeden. Daarvoor pleit ook het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL) in haar rapporten.

V. Het proces waarbij de gemeente is gekomen tot de Ontwerpvisie Energielandschap is niet goed verlopen; bewoners zijn onvoldoende betrokken

De Eerste Fase Verkenning

In de loop van 2016/2017 is de Eerste Fase Verkenning van de geschiktheid van de Rosmalens polder voor de opwekking van duurzame energie doorlopen. De Eerste Fase Verkenning heeft bestaan uit ca. 19 interviews. Op die basis is een rapport opgesteld, waarin de geschiktheid is vastgesteld. Een gedeelte van de inhoud van het rapport is uiteindelijk via een WOB-verzoek door GROEN inZICHT door de gemeente openbaar gemaakt. De bijlage met de inhoud van de interviews is, om onduidelijke redenen, geheimgehouden. Aldus is het proces van de aanvang af op niet transparante wijze gestart. Daarmee is de grondslag voor de volgende fasen die daarop voortbouwen gebrekkig.

De Tweede Fase Verkenning

Op 9 oktober 2018 heeft de gemeente voortgebouwd op de uitkomsten van de Eerste Fase en besloten de Tweede Fase Verkenning te starten.

Opmerking: Van belang is dat de gemeenteraad in de voorafgaande commissievergadering van 2 oktober 2018 informatie van het gemeentebestuur heeft gekregen die onjuist is geweest. Zo vertelde het gemeentebestuur, bij monde van een van haar ambtenaren, dat het noodzakelijk was het besluit tot de Tweede Fase Verkenning te nemen, omdat "anders de Rijkscoördinatierегeling in werking zou treden". De suggestie die hiermee werd gegeven was dat het maar beter was zelf een besluit te nemen zodat de raad daarop invloed kan hebben, dan een besluit van het Rijk opgelegd te krijgen. Op dat moment speelde ook de aanleg van een windturbinepark in de Drentse Veenkoloniën. De onjuistheid van de informatie is dat het onderhavige plan met 26 windturbines van 4,4 MW van rechtswege onder de Rijkscoördinatie-regelіng valt. Die onjuistheid houdt de gemeente tot op de dag van vandaag in stand.

Door de Gemeenteraad van 's-Hertogenbosch is daarbij bedongen dat de bewoners en belanghebbenden uitvoerig betrokken zouden worden bij deze verkenning. Kennelijk heeft de Gemeenteraad daarmee beoogd de tekortkomingen die aan de Eerste Fase kleven te herstellen. Eveneens heeft de raad de gemeente opgedragen alle opties in de verkenning te onderzoeken.

Vervolgens heeft de gemeente een viertal bijeenkomsten georganiseerd in Rosmalen, Lith en 's-Hertogenbosch. GROEN inZICHT had gevraagd of zij ook een informatiestand konden krijgen, hetgeen door de gemeente is geweigerd. Des te opvallender is dat wel door Bos & Van Rijn een aantal banners met informatie stond opgesteld met een duidelijke vermelding van haar naam en dat Bos & Van Rijn een deel van de informatievoorziening aan bewoners voor haar rekening nam.

Verder is opgevallen dat bewoners de gelegenheid kregen aan te geven waar zij windturbines en zonnepanelen zouden willen opstellen door deze op een grote kaart van de gemeente neer te zetten. Daarbij hebben de ambtenaren van de gemeente duidelijk gestuurd door aan te geven welke randvoorwaarden de gemeente stelt aan de plaatsing van windturbines. Feitelijk kwam het erop neer dat de windturbines noodzakelijk zijn, omdat de transitie anders niet slaagt en dat deze windturbines dan het beste geplaatst kunnen worden in een weids, ruim landschap. Anders, aldus de gemeente, vangen deze turbines onvoldoende wind.

De vraag die hierbij rijst is in hoeverre hier sprake is van een participatief proces: kennelijk ziet de gemeente participatie als het aanreiken van de windturbines met een nauwelijks verholen instructie waar deze geplaatst moeten worden als de invulling van een participatief proces.

Vervolgens is op 4 november 2019 de Ontwerp Visie Energielandschap gepubliceerd. De termijn voor het indienen van een zienswijze is bepaald op 4 december 2019. In de twee weken daarna heeft de gemeente een aantal avonden georganiseerd waarop zij de ontwerp visie heeft toegelicht. Belangstellenden hebben die bijeenkomsten als teleurstellend ervaren omdat de gemeente alleen het te doorlopen proces heeft toegelicht, de inhoud van de Ontwerp Visie Energielandschap en veel vragen niet heeft beantwoord.

Veel van de vragen tijdens de informatieavonden hadden betrekking op onderwerpen als de gevolgen van windturbines en dan met name de bekende gevolgen: slagschaduw, geluid, ultrasoon geluid, de gevolgen voor de gezondheid, de wijze waarop de gemeente die zaken zal behandelen en de gevolgen voor de waarde van woningen en de compensatie van waardedaling. Met name is aangedrongen op onderzoek naar de gevolgen voor de gezondheid en de geluidsgevolgen. In dat verband hebben enkele belanghebbenden aangegeven dat het voorzorgbeginsel de gemeente verplicht om al in deze fase de onderzoeken te doen die betrekking hebben op de gezondheid van omwonenden en belanghebbenden.

De gemeente schetst dat al de genoemde onderwerpen in een latere fase onderzocht zullen worden. Veel aanwezigen dringen aan op onderzoek in deze fase: het heeft immers geen zin een volgende fase te beginnen, als in deze fase die gevolgen al onderzocht kunnen worden en bovendien verplicht het voorzorgbeginsel de gemeente daartoe. Een volgende fase, zo is het algemene gevoel, zal er alleen maar toe leiden dat negatieve effecten zullen worden “weggemanaged”: zo is het immers in de Eerste Fase Verkenning ook gegaan.

Het proces wordt vervolgens onoverzichtelijker. Naast de Ontwerp Visie Energielandschap, lopen parallel twee andere trajecten:

1. het project Duurzame polder (een project van de gemeenten 's-Hertogenbosch en Oss en de Provincie Noord-Brabant);
2. de Regionale Energie Strategie, kortweg: RES.

De samenhang is verder niet uitgelegd door de gemeente. We zouden dit toegevoegd willen zien aan de visie.

Conclusie punt V:

In voorgaande beschrijving ontstaat het gevoel dat de gemeente aan de raad, bezwaar- en beroepsinstanties en de Rijksoverheid het beeld wil geven van een proces waarbij zorgvuldig is gehandeld, de belanghebbenden de gelegenheid hebben gehad hun visie en inbreng te geven en derhalve van een transparant en zorgvuldig proces. Formeel lijkt het misschien zo. Feitelijk zijn belanghebbenden buiten spel gezet (zie de Eerste Fase Verkenning) en wordt hun inbreng zo marginaal mogelijk gehouden. De termijn voor de zienswijze is dan wel een maand, maar belanghebbenden krijgen in een periode van twee weken na 4 november 2019 nog een toelichting op de Ontwerp Visie energielandschap. En het verzoek van GROEN inZICHT om de zienswijzetermijn te verlengen tot vier weken na de informatieavonden werd geweigerd

Uit het voorgaande komt op diverse plaatsen naar voren dat de gemeente in strijd heeft gehandeld met de algemene beginselen van behoorlijk bestuur. Te noemen zijn het zorgvuldigheidsbeginsel en het fair-play beginsel. Het is tegen de achtergrond van het gehele proces dat GROEN inZICHT heeft gesteld dat de gemeente een tunnelvisie heeft en onbehoorlijk bestuurt.

VI. Eenzijdige en onrechtvaardige verdeling tussen lusten 'windboeren' en lasten bewoners

In de Ontwerpvisie is te weinig aandacht voor een rechtvaardige verdeling tussen de lusten van 'windboeren' en de lasten van bewoners.

Er wordt veel gesproken over de vergoeding die boeren krijgen voor het beschikbaar stellen van hun land. Hoe zit dit nou eigenlijk?

Initiatiefnemers ontvangen subsidie van het ministerie van Economische Zaken en Klimaat voor windenergie. In deze zogenoemde SDE-subsidies (gefinancierd met ons belastinggeld) is geld gereserveerd voor grondvergoedingen: deze vergoeding is voor de turbines (4 MW) in de Rosmalense polder ruim 40.000 Euro per turbine per jaar, voor een stuk grond van 0,5 Ha (Het ruimtebeslag van een windturbine is ongeveer 0,5 Ha). (Totale subsidie voor gebruik grond, 26 turbines, is > 1 mln. Per jaar.)

Voor omwonenden is geen SDE subsidie, wel is er in de gedragscode van de Nederlandse windbranche een vergoeding opgenomen van 0,40 – 0,50 per MWh. Dat komt, voor een turbine van 4 megawatt, in de praktijk neer op een bedrag van ongeveer 4.000 euro per jaar voor alle omwonenden samen.

Saldo: 40.000 euro voor de grondvergoeding (uit ons belastinggeld) voor de agrariër of andere grondbezitter en 4.000 euro om **te verdelen onder alle omwonenden**. Deze vergoeding staat in een schril contrast met de torenhoge subsidies welke naar de ontwikkelaars gaan. Dit is dus een zeer scheve verdeling. Ter vergelijking: de grondvergoeding in het buitenland is ongeveer een tiende van de grondvergoeding zoals die in Nederland is. Deze vergoeding is in buitenland ongeveer 5000 Euro per windturbine.

Tegenover de lusten voor de 'windboeren' staan de lasten van een dergelijk grootschalig windturbinepark. Het is geen geheim dat er aan windturbines zeer veel nadelen kleven, denk hierbij aan; gezondheidseffecten, horizonvervuiling, lichtvervuiling, verlies cultuurhistorische en natuurwaarde van het gebied.

Het geplande windturbinepark in de Rosmalense polder is qua omvang ongekend, er zijn geen projecten van dergelijke omvang op land en er zijn dus geen feiten bekend van de gevolgen van een dergelijk groot park (met de afmetingen van een zee windpark) dicht bij woonkernen. Er zijn wel onderzoeken gedaan naar de waardedaling van huizen in de omgeving van windturbines. Verschillende uitspraken over WOZ-waardes wijzen op een waardedaling van 8 tot 50% (https://www.rvo.nl/sites/default/files/2013/09/Bosch%20en%20Van%20Rijn%20jurisprudentie%20effect%20windturbines%20op%20WOZ_0.pdf), percentages zijn hoger bij kortere afstanden tot de windturbine en in het geval van windturbineparken. Een recent rapport van de Rijksuniversiteit Groningen wijst uit dat de waardedaling van tussen de 8-15% kan bedragen. (<https://www.rtvnoord.nl/nieuws/216029/Huizen-bij-windparken-verkocht-tegen-lagere-prijzen-in-Groningen-en-Drenthe>). Daarnaast heeft dit windturbinepark grote gevolgen voor toekomstige woningbouw in de regio. De opbrengst voor gemeente, grondeigenaren en ontwikkelaars zal vele miljoenen lager uitvallen.

Eventuele participatie of financiële compensatie kunnen het enorme leed (financieel en woongenot) dat een windturbinepark veroorzaakt nooit compenseren. Er bestaat een mogelijkheid voor omwonenden om een planschadeclaim in te dienen bij de gemeente. Ze moeten dan aantonen dat zij daadwerkelijk schade hebben geleden door de komst van de molens, bijvoorbeeld doordat hun huis in waarde is gedaald. Die schade wordt niet helemaal vergoed. Bewoners moeten tenminste 2 procent van de waarde van hun woning voor eigen rekening nemen: het normaal maatschappelijk

risico, en vaak is er de verplichting om het uit te keren bedrag in de verduurzaming van de eigen woning te steken.

Conclusie punt VI:

Concluderend kan men stellen dat een private partij de mooie polder misbruikt om enkele miljoenen per jaar te verdienen terwijl er maar in zeer geringe mate compensatie geboden wordt voor de enorme waardedaling en de grote, onherstelbare schade aan dit prachtige historische stukje polderlandschap. De vraag dringt zich op waarom de gemeente 's-Hertogenbosch het toestaat dat een klein aantal agrariërs zich verrijkt ten koste van enkele duizenden burgers. Waarom neemt de gemeente niet de leiding en zorgt ze voor een evenwichtigere verdeling van lusten en lasten. De gemeente kan op eigen gronden of rijksgronden duurzame energie opwekken (bijvoorbeeld langs bestaande infrastructuur, in lijn met Rijks Structuurvisie). Op deze manier blijft het geld binnen de gemeenschap en is er een veel evenwichtigere verdeling.

VII. Met de Ontwerpvisie acteert de gemeente deels op niet bestaand beleid

Met het Energietransitieprogramma 2016-2020 als basis voor de Ontwerpvisie acteert gemeente 's-Hertogenbosch deels op niet bestaand beleid. Hoewel het beleid van de landelijke overheid ten aanzien van de klimaatdoelstellingen niet verder gaat dan 2030, meent de gemeente 's-Hertogenbosch nu al rekening te moeten houden met de periode na 2030. Terwijl er voor de periode na 2030 nog geen fondsen beschikbaar zijn en ook de wetgeving niet zover reikt. We pleiten ervoor dat de gemeente zich richt op de periode tot 2030 en pas richting 2030 nieuw beleid opstelt met inachtneming van de dan geldende technologieën op het vlak van opwekking van duurzame energie. Laat de gemeente en haar inwoners niet het slachtoffer worden van de wet van de remmende voorsprong.

De in de Klimaatwet vastgelegde klimaatdoelstellingen voor Nederland zijn: een hoofddoel van 95%-broeikasgasreductie in 2050 ten opzichte van 1990, een tussendoel met als streefwaarde 49%-broeikasgasreductie in 2030 ten opzichte van 1990 en een nevendoeel van volledige CO₂-neutrale elektriciteitsproductie in 2050. De 49%-reductie past in een geleidelijk emissiereductiepad om in 2050 op 95%-emissiereductie te komen.

Tabel 1. Emissies van broeikasgassen in megaton CO₂-equivalent per sector en totaal, en reductiepercentages ten opzichte van 1990 (bron: PBL).

sector	gerealiseerde emissies		emissieramingen 2030	
	1990	2018	emissie 2030 in de KEV 2019 (basispad)	emissie 2030 in de aanvullende notitie (effect Klimaatakkoord)
Elektriciteit	39,6	45,2	13,7 [10,1 – 20,5]	11,2 – 14,0
Industrie	87,0	57,2	54,2 [51,1 – 58,7]	39,9
Gebouwde omgeving	29,9	24,4	19,0 [16,5 – 22,7]	15,2 – 17,7
Mobiliteit	32,3	35,6	32,9 [29,5 – 37,5]	29,3 – 31,7
Landbouw	32,9	26,9	24,5 [22,6 – 25,7]	20,0 – 22,8
Totaal	222	189	144 [135 – 159]	116 – 126
reductie t.o.v. 1990		15%	35% [28% – 39%]	43% – 48%

De Raad van State concludeert het volgende:

In de overwegingen over de benodigde aanvullende maatregelen zou ook aandacht moeten zijn voor het doel voor 2050. Het emissiereductiedoel voor 2030 (49%) is volgens de Klimaatwet een tussen- en streefdoel. Het uiteindelijke, in de Klimaatwet verankerde, doel is een broeikasgasreductie van 95% in 2050. Een dergelijke, even noodzakelijke als enorme reductie vergt niet louter een veelheid aan losse maatregelen, maar herordering van productie en consumptie in alle sectoren van de maatschappij en economie.

Zowel de voorbereiding van aanvullende maatregelen die zijn gericht op het doel van 2030 als de ontwikkeling van een visie met de benodigde structuurveranderingen voor de langere termijn richting 2050 vergen een grondige afweging. De Raad van State geeft een aantal afwegingen die daarbij — in samenhang — kunnen worden betrokken: omvang van de uitstoot, kosteneffectiviteit, draagvlak en integraliteit.

Voor GROEN inZICHT is het duidelijk dat als de centrale overheid op nog geen enkele wijze blijkt heeft gegeven van visie en beleid voor de periode tussen 2030 en 2050 dat het totaal onlogisch is als de Bossche politici wel een visie op 2050 hebben en in staat zouden zijn beleid te maken voor de periode tussen 2030 en 2050.

Zoals Raad van State aangeeft vragen de benodigde structuurveranderingen een grondige afweging en dus tijd. Keuzes die we nu nog niet kennen zouden niet tot besluiten vandaag mogen leiden.

De Res regio's:

De regionale aanpak van het klimaat — met een RES (regionale energiestrategie) per regio — kan leiden tot interregionale afstemmings- en inpassingsproblemen, en daardoor ook tot suboptimaal ruimtegebruik. De gemeenten zijn van groot belang in de klimaat- en energietransitie. Zij moeten deelnemen aan de RES, warmteplannen maken en vormgeven aan de wijkgerichte aanpak van het Klimaatakkoord. Dat vereist een forse inzet op onder meer kennis en capaciteit.

Waarom heeft de RES regio van Den Bosch zo'n probleem met ruimte? Komt dat omdat vliegveld Volkel in deze RES regio valt? GROEN inZICHT is van mening dat we deze discussie met provincie en staat nog maar eens aan moeten gaan, alvorens allerlei besluiten te nemen over de ruimtelijke invulling in onze eigen regio.

Conclusie van punt VII: Wet van de remmende voorsprong:

Veelal gelooft men niet dat de techniek een enorme sprong kan maken op korte termijn, maar de ontwikkeling in wind en zon zijn spectaculair te noemen qua efficiency en rendement. Als voorbeeld zie hiervoor de onderstaande figuur.

Hier wordt door de Bossche politiek op geen enkele wijze rekening mee gehouden. Laten we dus beleid voor na 2030 bepalen aan de hand van nieuwe technologische ontwikkelingen en de structurele besluiten van de centrale overheid die we vandaag nog niet kennen. Vooruitlopen is niet zinvol.

BIJLAGE B: Rapport 'Energietransitie Programma 2020-2030, opgave opwekking duurzame energie herzien'

Zie bijgevoegd document: 20191215 GROEN inZICHT Energietransitie Programma 2020-2030v1.0.pdf